

SZAKOLCZAY LAJOS

Az Új Látóhatár (Látóhatár) költészete

NEGYVEN ÉV VERSEI KÖZÖTT LAPOZGATVA

A születésének negyvenedik évfordulóját ünneplő Új Látóhatárral (Látóhatárral) kapcsolatban, a közhiedelem ellenére, meg kell jegyezni: a müncheni folyóiratnak, már ami az évtizedek verstermését illeti, *van* költészete. Igaz, egy-egy nagy verset (Márai Sándor: *Halotti beszéd*) leszámítva, a folyóirat jobbára esszé- és tanulmányközléseivel, politikai, történelmi dokumentumai-val, vitacikkeivel volt jelen a köztudatban — ez a „köztudat” sokáig, sajnos, csak a szakma szűk körében testesült meg —, de ma már jól látható, hogy a költészetet csak „mellékesen” vállaló orgánum akarva-akaratlan nagyon is fontos helyet szánt a versnek. Természetesen idő- és korszakja válogatja, hogy mikor mi került előtérbe. A Látóhatár-korszakra majd egy évtizedig, s az Új Látóhatárra is jó pár évig rányomta a bélyegét, hogy szerkesztői közt több költő (Horváth Béla, Bikich Gábor) szerepelt — *aktív* jelenlétük, a színvonalas közlésekkel, végig érezhető a folyóiratban. A költők, s költészet fölötti bábáskodás 1963 októberéig tartott, ugyanis Bikich Gábor ekkor vált ki a szerkesztőségéből. Az utolsó negyedszázadot Borbándi Gyula és Molnár József, s 1980-tól — amerikai szerkesztőként — Sztáray Zoltán jegyzi, s hogy e bő két évtizedben sem apadt el az Új Látóhatár lírája, az a nem kizárólagosan széptani kérdésekkel foglalkozó szerkesztők irodalomértésének (is) köszönhető.

A hősor, melyben Márai már említett ragyogó verse kétszer is (először 1951-ben, még a stencilezett formájú lapban) megjelent, a szerkesztőség kettészakadásáig, 1958-ig tart. Ezen belül a körképet egy kissé árnyalja, hogy az 1956-os forradalom leverése után menekülni kényszerült költők — Faludy Györgytől Máté Imréig és András Sándorig, Határ Győzöttől Gömöri Györgyig és Bakucz Józsefig — a müncheni folyóiratban is hamar aktivizálódnak, s az irodalmi utánpótlásnak olyan tárházát adják, mely nélkül a nyugati magyar irodalom nem lenne az, ami: hagyományok fölvállalója és folytatója, értékek gyűjtőhelye. A kezdeti lépéseket természetesen több klasszikus, Petőfi Sándor, Ady Endre egy-egy versének újraközlése segítette, s mind ama, inkább csak dokumentumnak ható „töltelékanyag” jóhiszemű megjelentetése (Reményi József, Csépe Imre verseire, Ignotus Pál börtönballadájára gondolok), mely e líraszegény kor zűrzavaraira is utalt. Az első évtized legtöbbet publikált költője — figyelmen kívül hagyva az abbamaradt pályákat (például Bán Györgyi) — Horváth Béla és Csokits János volt; az előbbinek alig több mint fél évtized alatt 54 (!), az utóbbinak 1952—1962-ig 86 (!) verse jelent meg a folyóiratban. De a nagy hatású prózaverseivel föltűnő s a közönség elől azóta

is bujdosló Bikich Gábor is hangsúlyos jelenlétet mondhat magáénak, hiszen 5 év alatt 15 költeménye látott napvilágot (köztük olyan versek, mint az *Enkidu* vagy *A szarvas halála*).

Három egyéniség — az emberi tulajdonságai miatt a magyar költészetből kirekesztett Horváth Bélát is ide számolom —, három jól megkülönböztethető költőarc. Horváth már-már túlfinomított versbeszédében nincsen egy csöppnyi modernség sem, de amit mond — kitűnő műfordításaiban is látszik —, az tisztán szól, átörökítvén a katolikus líra egy kissé érzelmes dallamvilágát. Esdeklő, bűnbánó hang, angyalokat kísértő maszokban csomagolva és erősen politikai ízű számvetés (pl. a Jászi Oszkár 80. születésnapját ünneplő *Köszöntőben*) — mindkettő e líra sajátja. Csokits János nemrég megjelent verseskötönyve (*Látogatás egy égitesten* — Boston, 1988, Koncz Lajos kiadása) a bizonyosság rá, hogy a müncheni folyóirat tudta, hogy milyen kiváló költőtől közölhetnyi verset. A Pilinszkyre utaló megfeszítettségérzés („Ezt az elgyötört fejet, nincsen, hova / hajtsam; sem ember, sem ég, sem isten, ki / hívna...” — *De profundis*), a fölfokozott belső hang mint világmagyarázat, a szépség bűvöletében lakozás elemi erejű öröme teszi a verset kozmikus egyszerűvé és törekennyé — ahogy az esszéírónak sem utolsó *poeta doctus* látja a külső s belső világot. Itt meg kell jegyezni: alighanem a költő-szerkesztő Bikich Gábornak köszönhető, hogy a vezetése alatt álló versrovat, bár nem zárt ki egyetlen irányzatot sem, a szép, a műves, a Nyugat folyóirat eszményére visszhangzó költeménynek biztosított elsősorban zöld utat. Az esztétizáló igényesség, érthetően, karaktert adott a Látóhatárnak—Új Látóhatárnak, de nem zárkózott el a történelmi valóságtól. Épp Bikich riasztó képekkel figyelmeztető *Előszója* (1956/1. sz.) szép példa erre a „bűjtatott” borzalomra: „Jéggé fagyott a sikoltozó sirály. De minek siratni? A tenyészet terjed tovább. A salakkal trágyázott talajból boldogabban sarjad a bitó.”

Eme történelmi érzékenységű látónoki szavak vezetik be az 1956-os költeményeket. Eddig a lapban nem nagyon volt olyan költő (talán Horváth Béla a kivétel), aki költői erővel, a publicisztikus megformáltságon túllépve tudta volna versbe fogni érzéseit. Most, a kényszerű országelhagyások után, hadá duzzadt e poéták sora: a már korábban külföldre menekült Kannás Alajos mellett — kinek könyvnyi terjedelmű poémájából, a *Kormos kövekből* a Látóhatár is hozott mutatóba (1956/6) — szinte se szeri, se száma azon fiataloknak és „öregeknek”, akik adóztak a forradalom eszméjének. S mivel az Új Látóhatár (Látóhatár) nemcsak irodalmi, de *politikai* folyóirat is, e költemények láncolata, idevéve az évfordulós verseket is, egyértelmű állásfoglalást tükröz, mintha csak igazolni akarná az egyik szerkesztő, Borbándi Gyula elég korán fölismerő szavait: „A kultúra szabad életlehetőségének fenyegetettsége nap mint nap erősebbé válik. Mindaz, ami a Szovjetunióban és az általa elnyomott országokban történik, előre felrajzolja a jövő eshetőségének képét. Ne higyük, hogy az elnyomásnak most éljük utolsó fázisát. A bolsevizmus és maga a történelem a mellett bizonyít, hogy a bolsevista elnyomás, a szellem elnyomórítása fokozatosan s folyamatosan halad és még nem alkalmazta az összes lehetőségeket.” (*A szellem szabadságáért*. 1951/1. sz.)

Hogy az „összes lehetőségek” alkalmaztattak-e, nem tudom, de amennyit kihasznált belőlük a bolsevizmus, elég volt arra, hogy kirobbanjon a forradalom. S mert elbukott, és vezetőit halálba küldték, a nyugati magyar költő szégyelli magát (Máté Imre: „meghalni ott lett volna jó az utcán, együtt a

Kis Jézussal...” — *Bánat*); fohászzkodik (Gömöri György: „segítsd meg Istene-m, e népet / a sors méhében elvetéltet, / amelynek nemes, drága arcát / tiporják vad haramiák” (*Aki még hisz, így könyörög*); örvendezik (Varga Sándor [Kibédi Varga Áron]: „új bort kóstoltál, szabadságot” — *Hazám*) és fájdalmában látomásra gyúlván képzelődik, mert nem tudja megbocsátani a megbocsáthatatlant: „S a halottak röhögni kezdenek, / és nevet velük mind a magával tehetetlen. / Kegyetlen örült kacagása / rázza az utcát, a csecsemőt, a földet, / röhögnek a téglák, a kifordult szemek...” (András Sándor: *Ön-magukat fújó harsonák alatt*). Aczél Tamás szép szerelmes verse (*Szerelem*, 1957/3) és Horváth Béla költőtársától való megrendítő búcsúja — „A csontodat siratjuk, körmöd és szakállad / S üvöltünk, mint a megfogott vadállat, / Mert tudjuk már, hogy igazad van, / Hogy nem vagy semmisem, ha nem vagy az anyagban” (*Szabó Lőrinc halálára*) — némiképp oldja eme baljós évek, költők által tán fokozottabban érzett keserűségét és szégyenét — legalábbis gazdagítja a verspublikációk tematikáját —, de a forradalom siratása szinte mindmáig nyomon követhető a folyóiratban.

Egy-két régebbi, még Magyarországon írott, de csak itt közreadott költemény (Faludy György: *Óda Vámbéry Rusztem szelleméhez*; Határ Győző: „átaludni ezt a kommunizmust / eszme nélkül eszméletlenül...” — *Lenni lomb*) — mivel az egyik az ÁVO pincéjében született, a másik meg belső számúzetésben — történelmi háttérrel rajzol a fiatal költők publikációihoz: hitelesíti a bennük rejlő mérhetetlen fájdalmat. Hol van ezekhez képest Bárdos Arthur, Lesznai Anna és Reményi József világa, és hol az esszéírónak kiváló, de versben nem mindig a legeredetibb Cs. Szabó Lászlóé, akinek 1953 és 1973 között 33 (!) költeménye jelent meg a folyóiratban. És milyen távolság választja el a föntieket a több hagyományból meritkező akkori fiatalok — ma már legtöbbször a nyugati magyar, s néhányuk az egyetemes magyar irodalom kiválóságai közé tartozik — kócos-lázás-dühös, esztétikailag kifinomult, avantgárdba hajló vagy épp azt elvető versbeszédétől. András Sándor politikailag érett, a groteszktól sem idegenkedő kemény avantgárdját (lásd az *Arkánium* publikációit) aligha lehetne érteni a gyönyörű Nagy Imre-vers, a *Gyászmise a Hattyú utcai kocsmában* (1958/1) és a „*vers a szocializmus állásáról*” (1980/3) nélkül, mint ahogyan az Újhold-as érzékenységű Bakucz József jelenlegi költészetében is ott van, halovány érezéssel, két korábbi nagy versének — mindkettő az Új Látóhatár legjobb publikációi közé tartozik —, *A semmi énekének* (1959/4) és az *Óráknak* (1959/1) formaérzékenysége, virtuóz áttűnés-technikája, a köz- és magánügyeket egyforma intenzitással megjelölő filozofikum. Nagy kár, hogy a nemzedéke legjobbjaként számon tartott Bakucz a hatvanas éveket követően távol maradt az Új Látóhatártól. Ezt nyilvánvalóan magyarázza verseszményének fejlődése s az új publikációs lehetőség az utóbbi nyolc évben a magáénak (is) érzett folyóiratban (*Arkánium*).

Ilyen látványos szakítás elég ritka, hiszen Kemenes Géfin Lászlótól — noha korábbi szép publikációi (*A húsleves-expressz* — 1967/4; *Fiammal a korcsolyapályán* — 1967/2) megritkultak, de mégis olvasható tőle a *Fehérlófiából* két részlet is (1979/3; 1986/5) — Vitéz Györgyig (a hatvanat követő másfél évtizedben 40 verse jelent meg, s a hetvenes évek végén is olyan jellegzetes darabok a *jel beszéd* című kötetéből, mint *A kentaurak*, a *Szemfény vesztés*, a *Virágok balladája*, az *Erős. Várunk stb.*) több-kevesebb publikációval jelen vannak mindazok, akik a líravilágukban a Bakuczéhoz hasonló átrendezést vittek véghez. Az Új Látóhatár versrovatának némi megváltozása,

jóllehet, az 56-os nemzedék súlyának megfelelően alakítja a folyóirat lírarculatát, nem csupán szükséges rossz, hanem — más szempontból — biztató is: az egyéb publikációi mellett rangos költészetet közlő Irodalmi Újság, Magyar Műhely, Arkánium, Szivárvány ugyancsak megfelelő otthon az értékek befogadásához.

Az Új Látóhatár verspublikációiból nyomon követhető egy-egy költőpálya fejlődése is. A főtebb már említett Kemenes Géfin Lászlóé és Vitéz Györgyé mellett, például, az ő nemzedékükhöz tartozó Gömői Györgyé (*Búcsú Amerikától* — 1958; *Keresztmetszet* — 1963; *Virág-változatok* — 1965; *Mandelstam száműzetésben* — 1972; *Adalékok a kis népek természetrajzához* — 1976 stb.), a Horáchoz (1973) s az Ódához (1983) eljutó Baránszky Lászlóé, és az 1956-os forradalom 10. évfordulójára nagy verset (*Kegyelem — Rekviem egy maroknyi bolondért*) író Makkai Ádámé is. De még olyan idősebb alkotók líravilágának változása is nyomon követhető, mint a rendszeresen publikáló Monoszlói Dezsőnek a *Töltésszimmetriát* követő — a csehszlovákiai verset itt is közreadta — alakváltása, mely főképp a groteszkben, az ironikus helyzetképben testesül meg (*Lónapló* — 1973; *Emigráns klapanciák* — 1976; *Bécsi klapanciák* — 1986). Tűz Tamás egyre ritkábban szerepel a folyóiratban; jóllehet, egy-két jellegzetes verset közölt, az Új Látóhatár — nagy versei nem itt jelentek meg — nem igazán az ő orgánuma. A Kibédi Varga Áron-versek ugyancsak megcsappantak, pedig érdemes lenne nyomon követni a korábban sűrűn szereplő költő (1950—75-ig 107 verset tett közzé) útját: látványos fejlődését, hogy miként jutott el a régi érzelmvilágú költeményektől a modern életérzést megszólaltató „számozott” versekig. Határ Győző egyenletes színvonalú, mindig valamilyen szellemi pezsgést kínáló verskavalkádja erősebben is jelen lehetne — a „rég” (*A kék szonettje* — 1957) és „új” vers (*Morgós* — 1977) nála egyforma intenzitással szól —, a versrovat csak nyerne hangsúlyosabb szerepeltetésével.

Viszont öröm nyugtázni: a Látóhatárnak—Új Látóhatárnak (a sors hozta-e így vagy valamilyen különleges szerkesztői gondoskodás?) megvoltak-megvannak a *házi költői*. Az itt 1962-től publikáló Horváth Elemérnek csaknem 200 (!) verse jelent meg, közöttük olyan figyelemre méltó darabok, mint az *Egy fehér néger naplójából* (1962), a *Sírfelirat* (1965), a *Lázár* (1966) és a *Szárszói szérum* (1978), és a már halott Keszei István is — 1960-tól 1984-ig, halálának évéig, 256 (!) verset közölt tőle a folyóirat — ebben a lapban volt igazán otthon. Hogy Keszei halálával mit veszített az egyetemes (nemcsak a nyugati) magyar irodalom, csupán sejtethjük, hiszen egyetlen, külföldön megjelent kötete — *Angyali merénylet* (Róma, 1979) — Magyarországon úgyszólván hozzáférhetetlen, s a hazai könyvkiadás meg nem siet az ismeretlen külföldi magyar költő megismertetésével. (Még Istenes versei is kimaradtak a Vigilia-könyvek antológiájából.) Komor, némelykor Pilinszky világára visszhangzó létélménye — „Állok az üres ég alatt / pőre, kopár fallá csupaszkodva” (*Fal*) — szinte kegyelmi állapotban fogant, „a kozmikus közöny gyémánt-hideg”-től kikezdett versbeszéde, mely Csokonaiban, Dsidában, Jékelyben, Kassákban és Pilinszkyben (*Csak velőmmel együtt* — 1968/2) jelölte meg a tájékozódási pontokat, a *Különös liftben* (1977/2) élő költőt mutatja: „Egymás felett, egymás alatt / lakatlan, üres lakások, / lakatlan, üres koponyák, / kiégett, üres szemüreges...” Olyan ez a világ, mintha minden sora a végítéletet sugallná, „a lét fájó körömágyába ágyazódott élet” reménytelenségét, híván a tisztító halált. A nálunk ugyancsak ismeretlen Fáy Ferenc — válogatott

kötetét mielőbb ki kéne adnunk — nem nagyon vonzódatott a müncheni folyóirathoz, ha 1969—1980-ig csupán 4 költeménnyel tisztelte meg; viszont a megtévesztő című *Gyermekvers* (1970/3) döbbenetes erővel szól egy bizarr helyzetről: Torontóban egy patkány miként rágta le a magára hagyott két hónapos csecsemő orrát, fülét.

A nagy, gyakran ciklusnyi vagy kötetnyi vers mindig különös jelentőséggel bír, hiszen nemcsak a folyamat egy-egy részét adja, hanem egymaga is kerek egész. A már említett Bakucz-, Kemenes Géfin-, Makkai-költemények mellett —, hogy Márai *Halotti beszédjéről* ne is szóljak — föltétlen említésre méltó Siklós István 56-os poémája, a *csöndErdeje előtt* (1981/2), a korán elköltözött Zend Róbert 5 verse (köztük olyanok, mint a *Bérház*, az *Egy mondat a végtelenről* — 1980/3), Major-Zala Lajos Erdély-ciklusa (*Kishúgom II.* — 1980/1) és azok a költemények, amelyek egy-egy pályán belül is — esztétikai megformáltságuknál, dokumentumhitelességű (történelmi) érzésviláguknál fogva — szót érdemelnek (Csiky Ágnes Mária; *Út* — 1971/1; Máté Imre: *Nagy Imre* — 1958/1). S egy bővebb szemlével talán ez a sor is folytatható. Nem szóltunk még a fiatalokról, hiszen kialakulatlan vagy csak részben kialakult lírájuk aligha alkalmas arra, hogy összemérjük idősebb, sokkötetes kor- és pályatársaik költészetével. Az megint csak külön vizsgálódás tárgya lenne, hogy — az okokat is kutatva — a szomszéd országok magyar költői miért nincsenek jelen az Új Látóhatárban akkor (Fülöp Gábor, Veress Gerson, Balla Zsófia szerepeltetése csak udvarias gesztusnak hat), amikor a róluk szóló kritika, recenzió értéként könyveli el munkásságukat.

Az Új Látóhatár, jóllehet, 40 éves munkálkodása utáni megszűnéséről rémhírek szállingóznak, *eleven, élő szervezet*: olyan folyóirat, melynek működésére nem csupán a nyugati magyarság lehet büszke, de az egyetemes magyar irodalom is.

Vallomások az Új Látóhatárról

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: SZAKOLCZAY LAJOS

BARÁNSZKY LÁSZLÓ

Az első lépés...

Nagyjából már otthon tudtam róla, tudtam, hogy van a Válasznak valamilyen külföldi folytatása, egy folyóirat, a Látóhatár (később „Új Látóhatár”), és amikor befutottunk (New Yorkba), rögtön már a címlapjáról leolvasható volt az egyetemes magyar kultúrát átölelő volta: az 1957. január—áprilisi (VII. évf. 1—2. szám, 80 old.) kettős számban Pálóczy Horváth György ír börtön-tapasztalatairól, Gömöri György egy időmértékes versét közli, Faludy György